

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

STATE REGULATION OF THE CONSTRUCTION INDUSTRY: INTERNATIONAL EXPERIENCE

В статті розглянуті питання державного управління будівельною галуззю в різних країнах світу. Проаналізована система управління, вплив держави на розвиток будівельної діяльності. Визначено напрямки подальшого вдосконалення системи державного управління будівництвом в Україні.

Ключові слова: будівництво, розвиток, управління, ефективність, державне регулювання.

В статье рассмотрены вопросы государственного управления строительной отраслью в разных странах мира. Проанализирована система управления, влияние государства на развитие строительной деятельности. Определены направления

дальнейшего совершенствования системы государственного управления строительством в Украине.

Ключевые слова: строительство, развитие, управление, эффективность, государственное регулирование.

The article deals with the issues of state administration of the construction industry in different countries of the world. The system of management, the influence of the state on the development of construction activity is analyzed. The directions of further improvement of the system of state management of construction in Ukraine are determined.

Keywords: construction, development, management, efficiency, state regulation.

УДК 351.84

Головко О.П.

аспірант,

Класичний приватний університет

Постановка проблеми. У розвитку галузі будівництва, державна політика відіграє вирішальну роль, оскільки тільки держава контролює такий ресурс, як «земля».

Досвід провідних країн світу показує, що ефективно виконання державою своїх першочергових функцій дає потужний стимул для розвитку галузі будівництва. За кордоном велика увага приділяється питанням управління будівельному ринку, тому, що витрати на удосконалювання державного управління наприкінці себе окупають. Тому, будівництво є стратегічно-важливою галуззю європейської економіки.

Погодимось із [1] «...перш за все, ця галузь включає в себе близько двох з половиною мільйонів підприємств і є провідним роботодавцем, забезпечуючи близько 7,5% від загального числа робочих місць і 28,1% від числа робочих місця в промисловості країн ЄС». Також «...будівельна галузь має ще і ефект мультиплікатора: кожне нове робоче місце в цій галузі створює два нових робочих місця в економіці, що робить зростання даної галузі запорукою зростання зайнятості та зниження безробіття в цілому» [2].

Аналіз останніх досліджень. Питанням аналізу регулюючих органів в будівництві присвячені роботи О. Амосова, А. Бакуменка, Н. Бібіка, О. Козича, А. Дегтяра, О. Іваницької, В. Огаренка, О. Поважного, В. Полякова, Ю. Орловської, С. Серьогіна, О. Сичової. Безпосередньо дослідженню управління будівельною галуззю в закордонних країнах присвячені чисельні публікації таких авторів як Ю. Казанский, А. Немчин, Э. Кнехтель. У вітчизняній літературі переважно досліджуються окремі аспекти міжнародної торгівлі, які відображено в працях А. Поручника, А. Румянцева, А. Філіпенка та ін. Але залишаються поза увагою питання дослідження будівельних ринків, як ринок ЄС.

Метою статті є розгляд питання держуправління будівельною галуззю в різних країнах світу, аналіз системи управління та вплив держави на розвиток будівельної діяльності, визначення напрямів подальшого вдосконалення системи держуправління будівництвом в Україні.

Результати дослідження. У фаховій літературі [3, 4] «...за ступенем розвитку державного регулювання економіки зазвичай виділяють дві групи країн: 1) країни з розвинутим механізмом державного регулювання економіки – держави Західної Європи (Німеччина, Франція, Нідерланди, Скандинавські країни, Австрія), а також країни Азії (Японія, Південна Корея, Китай), що швидко розвиваються, використовують механізм макроекономічного планування на середньострокову перспективу. Причому в державах Західної Європи використовується комплексний підхід у державному регулюванні, включаючи державне програмування, що пов'язано з їх орієнтацією на так званий нормальний соціалізм (шведський, австрійський), зважаючи на сильні позиції й великий вплив соціал-демократичних партій цих держав; 2) країни з менш розвинутим механізмом державного втручання в економіку (Канада, Австралія, США), із розвинутим корпоративним капіталом, розміри і можливості якого нерідко перевищують державні. Проте і в цих країнах роль держави дуже важлива, особливо в періоди погіршення економічної кон'юнктури, зростання інфляції й безробіття. У більшості країн відсутня єдина система управління будівельним комплексом, а регулювання здійснюється на основі численних будівельних кодексів, затверджених законодавчими органами штатів, земель, округів, департаментів чи місцевими органами самоврядування».

За висновками Ю. Казанського [5] «...аналіз будівельної галузі США, свідчить що роль регу-

люючого в державному масштабі органу виконує насамперед створене в 1965 р. Міністерство житлового будівництва і міського розвитку. Метою діяльності Міністерства є координація будівництва об'єктів федерального бюджету і будівництва приватних житлових будинків, що фінансуються або кредитуються з федерального бюджету. Значну роль в будівельній галузі відіграють приватні асоціації, такі як Асоціація американських генеральних підрядчиків, Асоціація американських субпідрядників, Асоціація американських архітекторів, Американське товариство інженерів цивільного будівництва. Зазначені асоціації існують за рахунок відрахувань будівельних фірм. Вони розробляють і видають різні нормативні документи, інструкції і положення, пропагують передовий досвід, організують семінари, симпозіуми і конференції, школи і курси підвищення кваліфікації, виступають у ролі консультантів урядових органів, випускають спеціальні журнали».

Н. Бібік [3] зауважив, що «...схожа система управління існує і у Франції, де основний урядовий орган, що керує розвитком будівельної галузі – Міністерство будівництва, транспорту і туризму. Воно вивчає кон'юнктуру, розробляє прогнози, консультує місцеві органи, субсидює і кредитує фірми з метою реалізації будівельних програм. В той же час, великий вплив на розвиток галузі будівництва чинять фірми, що входять у Національну федерацію суспільних робіт і Національну будівельну федерацію. Будівельні фірми Франції, в основному великі, мають можливість одержувати вигідні підряди через систему добре налагоджених зв'язків з урядовими органами. У спільному віданні цих операцій є науково-дослідні, інформаційні й інші установи».

Органом державного управління будівництвом у Великобританії є Міністерство будівництва і суспільних робіт. Головними функціями Міністерства є регулювання діяльності будівельних фірм і видача державних замовлень, що фінансуються з бюджету. Значний вплив на розвиток будівельної індустрії мають будівельні асоціації і федерації, серед яких слід виділити найбільш великі: федерація підрядчиків по цивільному будівництву, що представляє інтереси будівельних фірм, що займаються будівництвом наземних споруджень; національна федерація підприємців у будівництві, що представляє інтереси фірм, що займаються будівництвом наземних споруджень; федерація закордонного будівництва, що поєднує будівельні фірми, які ведуть будівництво за рубежом; федерація будівельників, що поєднує переважно дрібні будівельні фірми, які ведуть наземне будівництво, включаючи ремонтно-будівельні роботи і роботи з реконструкції. Регламентуючу роль у будівництві виконує система так званих практичних кодексів, розроблювальних Британським інститутом стандартів [5].

Провідну роль у державному регулюванні будівництва в Канаді грають Федеральне міністерство державного будівництва. Центральна корпорація нерухомого майна, будинків і споруджень, Рада по розвитку будівельної індустрії. Канадська державна рада з питань специфікацій. Рада по стандартах і проектуванню й ін. Місцеві органи управління в провінціях країни мають, крім того, місцеві агентства, що спеціалізуються на питаннях техніки безпеки, охорони навколишнього середовища при веденні будівельних робіт та ін. Ключову роль у розвитку науково-технічного прогресу в будівництві грає Національний центр досліджень у будівництві. Невід'ємною частиною мережі розвитку прогресу в будівництві є система професійного навчання, а також інститути академічного профілю, університети [3].

Система державного управління будівництвом у Німеччині має централізовану структуру, що включає крім федеральних органів також і органи земель, місцевого самоврядування, що поряд з іншими проблемами займаються і питаннями будівництва. У число федеральних органів, які займаються регулюванням у будівництві, входять Міжвідомчий комітет з будівництва в землях (районах), Міністерство будівництва, планування, житлового і міського господарства й ін. Більшість фірм у Німеччині є членами добровільних виробничих і торгових асоціацій. Головні функції таких асоціацій – захист інтересів компанії і просування на будівельний ринок продукції, що випускається, обмін технологій, підготовка стандартів на будівельні матеріали і їх рекламу, розробка методів іспитів будівельних матеріалів, інформаційне забезпечення галузі [3].

Важливу роль грають підприємницькі спілки, тісно зв'язані з державними установами і, які представляють інтереси підприємців. У будівництві таких спілок нараховується кілька десятків. Ведуче місце займає Головна спілка будівельної індустрії у Вісбадені, що робить великий вплив на формування державної політики в будівельній сфері. Рекомендації підприємницьких спілок є основою для вироблення стратегії приватного бізнесу в будівельній сфері. Контроль за дотриманням технічних норм у будівництві покладається на будівельні органи земель, що діють із загальним урахуванням норм і стандартів [4].

На відміну від наявного органу самоврядування в будівельній галузі в більшості розглянутих країн, у Фінляндії позиції держави і муніципалітетів дуже сильні, оскільки саме в їх владі головний розподіл фінансів. Дотримання будівельних норм, законів і правил контролює – апарат [5]. Головна мета планування будівництва – це формування містобудівного середовища, тобто складання регіональних планів, планів забудови, детальних міських планів, планів будівництва сільських поселень і планів прибережної смуги.

Міністерство навколишнього середовища Фінляндії від імені держави видає національні директиви для регіонального планування, сформульовані в загальнодержавному плані розвитку на 5 років. Плани регіонального розвитку розробляються Асоціацією регіонального планування на рівні губерній.

Н. Прямухіна, роблячи висновки [6] підкреслює, що «...у Японії сформована змішана система, відповідно до якої на даний час сферу будівництва очолює Міністерство будівництва. У функції Міністерства входить розробка проєктів, законоположень і нормативних актів у капітальному будівництві, ведення ліцензійної роботи. У той же час будівельні фірми Японії входять до складу двох найкрупніших будівельних асоціацій. Перша з них – Atkenren – координує діяльність дрібних і середніх компаній, що представляють різні будівельні організації і підприємства країни, друга асоціація – Zenken – об'єднує будівельні фірми, що ведуть будівництво об'єктів міського і комунального господарства. Винятково важливу роль в управлінській ієрархії Японії на стику інтересів державних установ і приватного бізнесу грає Федерація економічних організацій, створена в 1946 р. Федерація є рекомендаційним органом по найважливіших економічних проблемах для урядових закладів і координуючим – для приватного бізнесу. Для підрядних і інших будівельних фірм Японії характерна постійна робота з пошуку нових технічних і організаційних рішень. Значна роль у розвитку науково-технічного прогресу в будівельній галузі Японії належить системі будівельних товариств і асоціацій, що очолюється Японською Федерацією будівельних підрядників (Japan Federation of Construction Constructors). Серед професійних агентств і асоціацій, що входять до складу державного сектора будівництва, найбільш великою асоціацією є Японське товариство інженерів цивільного будівництва, що, подібно аналогічному американському товариству, займається розвитком будівельної науки, популяризацією її останніх досягнень, розробкою різних нормативів, стандартів, використовуваних більшістю будівельних організацій державного сектора».

Будівельне законодавство Японії побудовані на постановах й актах з 40-х років і визначають лише загальну лінію законодавства. Практична ж робота значною мірою підтверджена впливом рекомендацій, розроблювальних поруч впливовими професійними асоціаціями і організаціями Японії.

Проведемо аналіз економічних моделей країн, які близькі до України, а саме Чехія, Польща, Угорщина. Так, особливістю геоекономічного руху країн Центральної і Східної Європи (ЦСЄ) був різний характер здійснюваних економічних реформ, через це ті держави ЦСЄ, що у 1990 р. мали приблизно рівні стартові умови, підійшли до початку

XXI ст. з диференційованими результатами, що супроводжувалось, зокрема, падінням макроекономічних показників. Так, їх тривалість у Польщі склала 2 роки, Словенії та Чехії – 3, Словаччині, Хорватії, Угорщині – 4 роки [7; 8]. На інші країни припадали досить високі темпи падіння, особливо складно було адаптуватися до нових умов територіальним галузевим ринкам, тому трансформаційна криза тривала п'ять років і більше. і, хоча, окремі країни, за рахунок стабільного розвитку локальних рівнів демонстрували тенденції до економічного зростання (Болгарія, Латвія, Румунія), без належної фінансової підтримки уряду та ефективних стратегій регіонального розвитку вони виявилася нестійкими [9].

На цьому фоні використовувалися різні методологічні підходи та моделі реформування економіки: у Чехословаччині – «План Клауса» (1990 р.), у Польщі – «План Бальцеровича» (1989 р.), в Угорщині – «План Купи» (1990 р.), в Румунії – «Короткий виклад стратегії переходу до ринкової економіки» (1990 р.) [10].

Нині Чехія, Польща, Угорщина суттєво випередили Україну за рівнем розвитку та перспективами на світовому ринку. Їх моделі реформування економіки хоч і мали різний інструментарій та особливості реалізації реформ на державному та територіальному рівнях, об'єднані деякими спільними рисами, що в результаті, дозволило сформувати базу для розвитку регіональної галузевої економіки та ринкового простору. Так, Чехія має серйозні технологічні позиції у світі, за Індексом технологічних досягнень (ІТД) Чехія входить в першу 20, країна – потенційний лідер. Швидкими темпами за 2000-2013 рр. зріс Національний дохід та Чистий внутрішній продукт [11].

За даними [12] «...економічна модель Чехії зорієнтована на регіоналізацію, розвиток галузевих ринків та активну державну підтримку територій усіх рівнів. Основні інструменти такої підтримки – субсидії, низькопроцентні позики та надання фінансової допомоги. Винятковою особливістю економічної системи Чехії є механізм максимального сприяння розвитку малого і середнього бізнесу усіма елементами економічної системи регіонів та держави, а також найбільш ліберальне законодавство. На 10 млн. жителів доводиться більше 700 тисяч малих і середніх підприємств. Вони забезпечують до 69 % будівництва».

За період 1990-2013 рр. ринок послуг Чехії зріс на 62,1 млрд. дол. або у 8,4 разу до 70,5 млрд. дол.; зміна відбулася на 0,3 млрд. дол. за рахунок збільшення населення Чехії на 0,3 млн. осіб, а також на 61,8 млрд. дол. за рахунок збільшення показника послуг на душу населення Чехії на 5,78 тис. дол. або у 8,1 разу до 6,59 тис. дол. із середньорічним приростом 251,3 дол. або 31,1 % [13, 15]. Середньорічний приріст ринку послуг

Чехії склав 2,7 млрд. дол. або 32,1%, її частка у світі збільшилася на 0,13 %, у Європі – на 0,5 % [14; 16].

Пріоритетні позиції посідають галузеві регіональні ринки, що, є основою ринкової економіки та простору локальних рівнів. І дійсно, за висновками експертів [17] «...ринку нерухомості Чехії активно розвивається, вона зростає у ціні і якщо раніше попитом користувалася тільки Прага, то тепер – квартири в звичайних панельних будинках на периферії. Іншим наслідком пильної уваги до регіонів є те, що з усіх жителів Східної Європи чехи – найбільш забезпечені».

Автор [18] підкреслює, що «Чехія є постіндустріальною республікою, частина суб'єктів різних галузей якої має кластерний характер, а найважливішими нормативно-регулятивними актами, що спрямовані на подальший регіональний розвиток в Чеській Республіці є: Довготермінова політика розвитку, Стратегія регіонального розвитку, і Національна програма регіонального розвитку (середньострокова)». Автори зауважують [19; 20] «...під егідою Міністерства промисловості й торгівлі діє програма «Кластери». Її цілі – створення й розвиток кластерів, зміцнення таких горизонтальних і вертикальних форм кооперації, як, наприклад, постачальник-споживач; науково-дослідний інститут-виробник; оптова торгівля – роздрібна». Згідно даних [21, с. 46] «...підприємства певної галузі разом з університетами в тому або іншому регіоні утворюють кластер – юридичну особу, яка координує спільні розробки, виробництво й збут та є одержувачем дотацій. Кластер повинен обслуговувати не менш 15 самостійних організацій, з їхнього числа 75% повинні займатися виробництвом, торгівлею або наданням послуг. Більшість учасників кластера (не менш 60%) повинні бути малими й середніми підприємствами».

Погодимось із висловлюванням В. Полякова [22], що «...Польща є найбільшою державою серед нових членів ЄС як за кількістю населення, так і за виробленим сумарним ВВП. За індексом освіти (0,95 із 1 максимально можливих) країна перебуває на рівні Швейцарії, поступаючись лише країнам-лідерам європейської економіки. У світових технологічних рейтингах Польщу відносять до групи потенційних лідерів».

За даними [18; 21; 23; 24] «...за розрахунками індексів конкурентоспроможності національної економіки та мікроекономічним індексом конкурентоспроможності Польща поступається багатьом країнам – новим членам ЄС. Ключовим моментом реформування економіки був процес приватизації галузевих підприємств, реалізований за методами: прямим, непрямим та методом ліквідації збиткових підприємств». Хоча існує і досить складна проблема реструктуризації багатьох об'єктів різних галузей, які ще й зараз перебувають у держвласності [25].

Фінансова підтримка різних галузей країни може здійснюватися і з державного бюджету. Для того, щоб отримати фінансування з державного бюджету, уряд воєводства подає заявку на виділення коштів, зазначаючи цілі та завдання, яких стосуватиметься підтримка, а також джерела та обсяги фінансування цих завдань, очікувані результати та інституційну основу. Після переговорів із центральним урядом підписується контракт воєводства, який має бути затверджений Радою міністрів і регіональним парламентом (сеймиком).

Автор [25] дійшов висновку, що «...ринковий простір територій в Угорщині сформувався внаслідок економічної моделі «градуалізму», заснованої на поступових соціально-економічних перетвореннях. Основною відмінністю цієї моделі від «шокової терапії» була етапність у здійсненні ринкових реформ та забезпечення мінімальних соціальних стандартів. Регулювання цін на товари «соціальної групи» здійснювалось державою, як і обмінні курси національної валюти, а саме – за допомогою монетарних та немонетарних заходів. Масовий процес приватизації галузевих підприємств здійснювався із особливою увагою до малих та середніх підприємств і фактично мав три відповідних етапи. Власне, прикладом реалізації градуалістської моделі була не лише Угорщина, але й Чехія, Словаччина, Словенія, Естонія, Латвія та Литва, які використовували елементи еволюційності у трансформації своєї економіки та галузевих ринків до ринкового середовища».

За висновками експертів [17; 22; 25; 26] «...за структурою ВВП Угорщина може вважатися типовою постіндустріальною країною. Частка приватного сектора досягла 85 %. Наступною особливістю Угорщини є те, що вона має високу концентрацію капіталу, понад 40 комерційних банків та 20 страхових компаній базуються в Будапешті, у тому числі найбільша фінансова установа – OTP Bank. Модель територіальної автономії зосереджена на розвиткові регіональних галузевих ринків». Взагалі, угорська модель має спільні риси із чеською і польською. Ці риси є визначаючими для формування «скелету» регіонального ринкового простору цих країн. Не можна не згадати про кластерні галузеві ініціативи Угорщини, яка доволі рано усвідомила їх привабливість для територіальної економіки. Як свідчить статистика, в Угорщині вже до 2003 р. була створена система із 150 кластерів у наступних ринках та сферах: будівництво, текстильне виробництво, термальні води, оптична техніка, автомобілебудування, деревообробка, харчова продукція, електроніка та ін. В Угорщині також функціонують 75 промислових парків, які об'єднують 556 компаній з кількістю працівників – 60 тис. осіб [27].

Загалом зазначимо і погодимось із автором [4], що «...ринковий простір досліджуваних країн

був сформований під впливом трансформаційних процесів, які торкалися, насамперед, галузей економіки і галузевих ринків. Частина цих процесів стимулювалася державою і місцевою владою, а частина ні. Та, друга частина була викликана більш потужними чинниками (наприклад, світовими, загальнодержавною політикою), аніж ті, на які країни змогли відреагувати. Тому для розвитку галузевих ринків регіонального ринкового простору України наголошуємо на необхідності формування системи управлінських заходів, спрямованих на галузеві ринкові трансформації з метою спрямувати їх дію і наслідки у корисному для регіонів напрямку».

Щодо України то з 2012 року почала оновлюватись національна стратегія щодо міжнародного співробітництва в різних галузях економіки. Як і передбачалося, основну увагу було приділено базовим галузям: енергетиці, будівництву, агропромислому комплексу, машинобудуванню. Однак, більшою мірою неврахованими в стратегічних намірах держави залишились потреби інтенсифікації міжнародного співробітництва в будівельній галузі.

Удосконалення містобудівної дозвільної системи у 2012 р. сприяло збільшенню кількості об'єктів будівництва майже в 2,5 рази (понад 112 тис. об'єктів). У 2012 р. в експлуатацію введено 10,7 млн. кв. м. загальної площі житла, що на 14,2 % більше, ніж у 2011 р. Проте існуючі темпи житлового будівництва недостатні для розв'язання проблеми забезпечення населення житлом насамперед громадян, які потребують поліпшення житлових умов відповідно до законодавства. Середня забезпеченість житлом населення України у 2011 р. становила 23,5 кв. м. загальної площі на одну особу. Державною програмою активізації розвитку економіки на 2013-2014 рр. будівельна галузь визначена як стратегічна для економіки України [28].

Пожвавлення та занепад у будівельній галузі України завжди позначається на темпах виробництва будівельних матеріалів. Експерти галузі [29] відзначають, що «...наразі українські виробники забезпечують 80% потреб забудовників, а, за прогнозами, до кінця 2014 р. ця цифра зросте до 85%. При цьому підприємства будівельного комплексу завантажені лише наполовину».

Останнім часом Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України активізувало роботу в напрямку поглиблення саме міжнародного співробітництва в рамках СНД. Так, Рішенням Науково-технічної ради Міністерства від 20.12.2012 р. № 259 було схвалено Угоду про єдині принципи технічного регулювання у будівництві в державах-учасницях СНД з урахуванням зауважень та пропозицій [30].

Висновки. Сьогодні контроль за дотриманням технічних норм в Україні покладається на будівельні органи земель, що діють із загальним урахуванням норм і стандартів. На жаль, але сьогоденні реалії свідчать про те, що в Україні повільно впроваджується закордонний досвід, а вивчення і застосування досвіду провідних країн світу в управлінні будівельною галуззю має суттєве значення для подальшого розвитку і розбудови усієї вітчизняної будівельної галузі в умовах кризи. Враховуючи наявність позитивного закордонного досвіду, процес оптимізації державного регулювання будівельною галуззю України має стати запорукою подальшого економічного росту, скорочення дефіциту держбюджету, укріплення національної валюти тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Європейська Федерація працівників будівельної та лісової галузей (The European Federation of Building and Woodworkers (EFBWW)). [Electronic resource]. Mode of access : <http://www.efbww.org/default.asp?Language=EN>
2. Орловська Ю. В. Аналіз розвитку ринку будівельних послуг в європейському союзі / Ю. В. Орловська, Р. А. Алієв // Економічний простір. – 2016. – № 112. – С. 26-35. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/espros_2016_112_5
3. Бібік Н. В. Міжнародна практика державного регулювання в сфері будівництва / Н. В. Бібік // Менеджер. – 2014. – № 1. – С. 115-121. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2014_1_24
4. Козич О. М. Досвід провідних країн світу в управлінні будівельною галуззю / О. М. Козич // Державне будівництво. – 2012. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_47
5. Казанский Ю. Н. Управление строительством: опыт США, Японии, Великобритании, ФРГ, Канады / Ю. Н. Казанский. – М. : Стройиздат, 1994. – 407 с.
6. Прямухіна Н. В. Особливості розвитку регіональних галузевих ринків у трансформаційних країнах / Н. В. Прямухіна // Економіка і організація управління. – 2014. – Вип. 3-4. – С. 205-214. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2014_3-4_32
7. Економіка Польщі. Основні відомості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polska.ru/polska/ekonomika/ekonomika.html>
8. Економіка зарубіжних країн. Особливості економіки Чехії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/105/7356.html>
9. Макроекономіка США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.be5.biz/makroekonomika/profile/usa.html#dyn>
10. Фаминский І. П. Глобалізація – нова якість світової економіки. – М.: Магістр, 2012. – 396 с.
11. Федорович В. А. США. Держава і економіка. – М.: Міжнародні відносини, 2012. – 384 с.
12. Державна служба зайнятості. Матеріали сайту: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=262350&cat_id=124867

13. Шульга Х. Економічний розвиток Чеської Республіки в контексті інтеграції до Європейського Союзу // Регіональна економіка. 2002. – № 2. – С. 194-201.

14. Матеріали сайту: www.czso.cz – Чеський комітет статистики.

15. Юрківський В. М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. – К.: Либідь, 2000. – 416 с.

16. Матеріали сайту: www.komora.cz – Економічна палата ЧР.

17. Всесвітній економічний форум. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.weforum.org

18. Неклеса О. Реконфігурація сучасного світу / О. Неклеса // Економіка : виклики глобалізації та Україна [Під заг. Ред. А. П. Гальчинського, С. В. Львовича, В. П. Семиноженка]. – К.: [б. в.], 2004. – С. 216-243.

19. Баришнікова Л. П., Малиненко В.Є. Промисловий комплекс кластерного типу – сучасна форма конкурентоспроможної економіки // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка, 2013, Вип. 6. – С. 42-48.

20. Ковальова Ю.М., Алишева Н.В. Практичні приклади функціонування кластерів у світі // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 3. – С. 92-100.

21. Ministerstwo Gospodarki [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mg.gov.pl>

22. Поляков В.В. Світова економіка і відомий міжнародний бізнес. М.:КНОРУС, 2009. – 681 с.

23. Гладій І. Й. Регіоналізація світового ринку:

Євроінтеграційний аспект: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 544 с.

24. Мигранян А.А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой / А.А.Мигранян // Вопросы теории и практики управления. 2011. – № 8. – С. 17.

25. Рогов З. навіть еволюція міжнародної фінансової систем // Економіст. – 2011. – № 3. – С. 12–26.

26. Макроэкономика Венгрии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.be5.biz/makroekonomika/profile/profile_hungary.html#dyn

27. Соколенко С. Ринкова економіка на основі виробничих кластерів. Доповідь. Інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів Національної академії державного управління при Президентові України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/blog/2012/04/rinkova-ekonomika-na-osnovi-virobnichikh-klasteriv/>

28. Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2013 р. № 187 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 24. – Ст. 807.

29. Сектор житлового будівництва зріс на 7% // Інформаційно-аналітичний бюлетень КМУ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-kmu.com.ua/2013-11-12-000000pm/article/16899722.html>.

30. Про розгляд проекту Угоди: Рішення Науково-технічної ради Мінрегіонбуду від 20 грудня 2012 р. № 259 // Інформаційний бюлетень Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. – 2013. – № 1.